

INESJOURNAL

ULUSLARARASI EĞİTİM BİLİMLERİ DERGİSİ
THE JOURNAL OF INTERNATIONAL EDUCATION SCIENCE

Yıl: 2, Sayı: 5, Aralık 2015, s. 58-69

Ali Rıza ERDEM¹, Galip GENÇ²

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ³

Özet

Eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi, ilköğretimden üniversiteye kadar bütün eğitim kademelerinde önemli bir amaç olarak görülmektedir. Bu çalışmada İzmir ilinin Bayındır ilçesindeki lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin düzeyi araştırılmıştır. Veriler Akbıyık (2002) tarafından geliştirilen “*Eleştirel Düşünme Eğilimleri*” ölçeği uygulanarak elde edilmiştir. Araştırmanın evrenini İzmir ilinin Bayındır ilçesindeki lise öğrencileri oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığından lise öğrencilerinden oranlı küme örnekleme yöntemiyle 450 lise öğrencisi örnekleme alınmıştır. Verilerin çözümlenmesinde “SPSS (Statistical Packages for Social Sciences) for Windows” paket programı kullanılmıştır. Ölçme aracının iç tutarlılığı Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı $r = 0,57$ 'dir. Bu çalışmanın bulgularına göre lise öğrencilerinin çoğunluğunun eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları ve sınıf farklılıklarının önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler, Eleştirel düşünme becerisi, lise öğrencisi, değişken, görüş

ANALYSIS OF CRITICAL THINKING SKILLS OF HIGH SCHOOL STUDENTS' FROM THE POINT OF SOME VARIABLES

Abstract

Development of critical thinking skills has been considered as an important purpose at the entire education stages, from primary to university educations. In this study, the level of critical thinking tendencies of high school students from Bayındır, a district of İzmir province, was investigated. Data were obtained by applying “Critical Thinking Tendency” scale, reported by Akbıyık (2002). Students from the district of İzmir province, Bayındır, constituting the research's population. Since it was impossible to attain the whole population, 450 students were taken to sampling by the proportional cluster sampling method. “SPSS (Statistical Packages for Social Sciences) for Windows” software was used to evaluate the data. The Cronbach's Alpha reliability co-efficient of the measurement tool

1 Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, arerdem@pau.edu.tr

2 Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, E-Posta: galipgencc@gmail.com

3 Bu çalışma 6-9 Haziran 2013 tarihlerinde Çanakkale'de düzenlenen “5. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi”nde sunulan sözlü bildiri metninin geliştirilmiş şeklidir.

is $r=0,57$. According to the results of this study, it was concluded that most of the high school students have critical thinking tendency and class distinction has an important effect.

Keywords. Critical thinking skill, high school student, variable, opinion.

GİRİŞ

Bilgi çağının gereksinimleri günümüz bireylerinin düşünme becerilerine sahip olmalarını bir zorunluluk haline getirmiştir. Öğretimde bilgiyi alıp aktarma yerine, düşünmeyi öğrenme önem kazanmaktadır. Bu nedenle günümüzde tüm okul kademelerinde düşünen, eleştiren, üreten, bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler yetiştirilmeye çalışılmakta, öğrencilere düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik eğitim programları hazırlanmaktadır. Bunun yanı sıra, giderek artan bilgi birikiminin eğitimle aktarılmasının olanaksızlığı karşısında, bireylerin kendi kendilerine bilgi edinmeleri ve sorunlarını kendilerinin çözmek zorunda kalmaları üst düzey düşünme becerilerinin önemini ortaya koymaktadır (Akıllı, 2012; Akbıyık ve Seferoğlu, 2006).

Eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi, ilköğretimden üniversiteye kadar bütün eğitim kademelerinde önemli bir amaç olarak görülmektedir (Hazer, 2011: 33). Eğitim programlarında da, beceri öğretimine oldukça önem verilmekte ve özellikle öğrencilerin eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bireylerin, yeni bilgileri ön bilgileriyle harmanlayarak tam ve anlamlı bir şekilde, bilgiyi açık, doğru ve eksiksiz öğrenebilmeleri ve öğrendiklerini yaşama aktarabilmeleri için mutlaka eleştirel düşünme becerilerini okul sıralarında kazanmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, özellikle soyut düşünme becerisinin kazanıldığı lise döneminde öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri büyük önem arz etmektedir.

Eleştirel düşünme

Eleştirel kelimesinin İngilizce karşılığı olan “*critical*” kelimesi değerlendirme, yargılama, ayırt etme anlamlarını dile getiren Yunanca “*kritikos*” teriminden türetilmiş, Latince’ye “*criticus*” olarak geçmiş ve bu yolla diğer dillere yayılmıştır. Eleştirme, bir şeyi iyi ya da kötü yanlarıyla değerlendirme anlamına gelmektedir (Kaya, 1997’den akt. Kayagil & Erdoğan, 2011: 1). Paul (1990) kişinin kendi kendini yönlendirdiği ve doğruladığı bir düşünme yöntemi olarak açıkladığı bu beceride problem, amaç, varsayım, bakış açısı, veri, bilgi, kanıt, kavram, görüş, çıkarım ve yorum gibi düşünce öğelerinin harekete geçtiğini belirtmektedir (akt. Çetinkaya, 2011). Bu kavramın geçmişi Glaser’in 1940’lı yıllarda eleştirel düşünmenin geliştirilmesi deneyimi ve geliştirdikleri Watson-Glaser eleştirel düşünme testine kadar başlangıç olarak uzanmaktadır. 1950’li yıllarda ise bu kavram eğitim literatürüne girmiştir. Bu bağlamda kavramsallaştırma çalışmalarına katkıda bulunan Ennis (1962) eleştirel düşünmeyi şöyle tanımlamıştır: “*Eleştirel düşünme, bir anlatımın anlamını bulmak, onun kabul edilmesine ya da reddedilmesine karar vermek demektir.*” Ülkemizde ise eleştirel düşünmeye ilişkin ilk ciddi çalışmalar 1960’larda başlamıştır. Bu çalışmalar genellikle yazılı anlatımların yargılanarak değerlendirilmesine yöneliktir (Kayagil & Erdoğan, 2011: 1).

Eleştirel düşünmenin geçmişi Platon’a dayanmaktadır. İlk defa batı modelindeki üniversitelerde ortaya çıkmıştır. Bu kavram, felsefe ve psikoloji gibi iki disiplin alanı açısından açıklanmaya çalışılmıştır. Felsefi yaklaşım; iyi düşünmeyi, zihinsel becerileri araştırırken, psikolojik yaklaşım; düşünme ve düşünmeyi temel alan karmaşık düşüncelerin öğrenilmesinde bireysel farklılıkları ve eleştirel düşünme kavramı ile yakından ilgili olan problem çözme kavramını araştırma konusu olarak ele almıştır. Bu ilk çalışmalar genellikle yazılı anlatımların eleştirilerek

değerlendirilmesi ile başlamıştır (Torun, 2011: 10). Şahinel, (2006:4)'e göre eleştirel düşünme; öğrencilerin daha önceden bildiklerini uygulamaya koyması ve kendi düşüncelerine değer biçerek ön öğrenmeleri değiştirmesidir. Olguları analiz etme, düşünce üretme ve onu örgütleme, görüşleri savunma, karşılaştırmalar yapma, çıkarımlarda bulunma, tartışmaları değerlendirme ve problem çözme yeteneğidir. Bilgiyi edinme biçimi, açıklamalar üretme, görüşleri yargılama ve kavramlar arasındaki ilişkileri yapılandırma.

Eleştirel düşünme, bireyin hem kendi hem de diğerlerinin düşünce ve fikirlerini anlama ve sunma yeteneklerini daha iyi kullanmak için gerçekleştirilen etkin, düzenli ve işlevsel bir süreç olarak tanımlanabilir. Facione'ye göre ise eleştirel düşünme; yorum, analiz, değerlendirme ve çıkarımların yanında delillerin, kavramların, yöntemlerin, ölçütlerin ve bağlamın açıklanmasıyla bir amaç doğrultusunda yargıda bulunma ve karar verme olarak tanımlanmıştır. Öte yandan eleştirel düşünme, bireyin açık, bağımsız ve mantıksal düşünebilmesi olarak tanımlanırken, bu kavramın münakaşa veya sürekli olumsuz eleştiride bulunmak anlamına gelmediği ifade edilmektedir (Külahçı 1995'den akt. Korkmaz, 2009: 1). Eleştirel düşünme doğuştan getirilemeyen yani sonradan yaşamımızda kazanacağımız bir beceridir. İlk olarak bireyin aile içerisinde kazandığı özgüvenle başlar, daha sonra yaşamın her evresinde devam eder. Ancak burada öğretmenlere oldukça fazla sorumluluk düşmektedir. Çünkü birey eleştirel düşünebilmeyi okul çağında yaşama aktarabilirsin ki okuldan sonra hayatla baş başa kaldığında daha anlamlı yaşayabilirsin, sorgulayabilirsin ve sorunlara çözüm bulabilirsin. Tüm bunların olabilmesi için eğitim sisteminin buna uygun olması ve eğitimcilerin eleştirel düşünme becerilerine sahip olup bunu öğrencilerine aktarabilmeleri gerekmektedir. (Çıkrıkçı, 1996'dan akt. Kayagil& Erdoğan, 2011: 1). Günümüzde de, eleştirel düşünme süreci öğretim programlarında da yararlanma yoluna gidilmektedir. Hazırlanan öğretim programlarında "eleştirel düşünme" öğrencilere kazandırılacak temel amaçların arasına alınmıştır.

Eleştirel düşünmenin iki farklı disiplin tarafından ele alındığı ve incelendiği görülmektedir. Felsefi bakış açısına göre, eleştirel düşünme, iyi düşünmenin ölçütü, insan düşüncesinin rasyonel yönü ve dünyayı anlamada makul ve adil olmak için gerekli olan entelektüel özellikler olarak ele alınmaktadır. Psikologlar ise, eleştirel düşünmeyi öncelikle üst düzey düşünme becerileri olarak ele almaktadırlar. Uygun öğrenme ve öğretim süreçlerine dikkat çekmektedirler (Ten Dam ve Volman, 2004; Hagelskamp, 2000'den akt. Koç, 2011: 3). Modern eleştirel düşünme geleneğinin öncüsü olarak görülen Dewey, eleştirel düşünmeyi yansıtıcı düşünme kavramını kullanarak açıklamış ve tanımlamıştır: Bir inanç ya da bilgi üzerinde, onu destekleyen dayanaklar ve eğilimli olduğu sonuçlar ışığında aktif, sürekli ve dikkatli düşünmedir. Özden (2005, s.160) eleştirel düşünmeyi, kendi düşüncemizi ve etkileşim halinde olduğumuz kişilerin düşüncelerini göz önünde tutarak kendimizi, çevremizdeki olayları, durumları ve düşünceleri anlamayı amaç edinen aktif ve organize edilmiş zihinsel bir süreç olarak tanımlamıştır (akt. Turan, 2014). Glaser, eleştirel düşünmeyi, (1) birinin deneyim alanı dahilinde, problemlerin ve konuların mantıklı bir yolla ele alınması eğilimi; (2) mantıklı soruşturma ve akıl yürütme yöntemleri bilgisi; ve (3) bu yöntemlere başvurmada kullanılan bazı beceriler olarak tanımlamaktadır (Fisher, 2001'den akt. Koç, 2011: 4). Lipmann'a (1988) göre düşünme ile eleştirel düşünme arasındaki temel farklardan önemlileri düşünmede "*tahmin etme*" varken eleştirel düşünmede "*yordama*"; düşünmede "*ilişkileri fark etme*" varken eleştirel düşünmede "*ilişkiler arasındaki ilişkileri fark etme*" vardır (akt. Yağcı, 2008: 35)

Eleştirel düşünmenin öğrencilere kazandırılmasıyla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Akar'ın (2007) çalışmasında öğrencilerin yaşı, cinsiyeti ve yeni-eski programı uygulama değişkenleri eleştirel düşünme beceri düzeylerinde gözlenen varyansa önemli bir katkı getirmemiş ve beklentilerin aksine yenilenen 2004 programları öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine olumlu bir katkı sağlayamamıştır. Kurnaz'ın (2007) çalışmasında ise öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesinde en etkili yöntemin beceri temelli, en etkili yaklaşımın içerik temelli öğretim olduğu, deney ve kontrol grubunda uygulanan tüm etkinliklerin tüm gruplarda öğrencilerin tutumlarını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Eleştirel Düşünmenin Liselerde Öğretiminin Önemi

Eleştirel düşünme kavramı son yıllarda gelişmiş ülkelerde sıkça kullanılmasına rağmen ülkemizde pek kullanılmamaktadır. “Son on yıllık süre içerisinde öğrencilere eleştirel düşünmeyi öğreterek, iş hayatında, karmaşık düşüncelerde, problem çözmede, yaşam özentilerinde, eğitim uygulamalarında ve öğrencilerin bugünün iş dünyasında verimli olmaları için kullanılmaktadır.” (Kayabaşı, 1995'ten akt. Karadeniz, 2006: 14). Öğrencilere eleştirel düşünme becerisi kazandırmak, öğrenim sürecinin belirli bir bölümüne ait hedefler olması yerine, tüm eğitim ve öğretim hayatı boyunca sürdürülmesi ve eğitim etkinliklerinin hemen hepsinin eleştirel düşünme becerilerini destekleyen özellikte olması gerekmektedir. Zira eleştirel düşünme becerisi sadece akademik bir ders konusu ya da çoklu zeka çeşitlerinden biri değildir. Temel eğitim almış tüm bireylerin bu konuda yeterli bir davranış ve düşünce biçimine sahip olmaları gerekmektedir. Çünkü eleştirel düşünen kişi belirsizliklerle başa çıkabilir ve bilgisiz olduğu alanların farkında olmak, anlamak ve öğrenmek ister. Bu kişiler geçerli kanıtlar ve geçerli kanıtlara dayalı cevapları bekleyebilirler. Eleştirel düşünce, bireye düşünsel bağımsızlığımızın kilitlerini açmak için olan anahtarları sağlar. Böylelikle problemleri kendi kendine çözmeye istekli ve yetkin olur. Bireyi ani kararlardan, olayları gizemli bir hale getirmekten, bir konuda varılmış olan genel kanıyı, otoriteyi ve geleneği sorgulama korkusu, çekintisi ve isteksizliğinden uzaklaştırır. Bireyi düşünsel disipline, fikirlerin açık ifadesine sevk eder ve kendi düşüncelerinin sorumluluğunu kabul etmesini sağlar.

Çocukluk çağından gençlik ve yetişkinlik dönemine adım atmaya hazırlanan lise öğrencilerinin ilköğrenim süreçlerinde yönlendirilerek sergiledikleri eleştirel düşünme becerilerini, doğru zaman ve biçimde bağımsız olarak sergileme alışkanlığını kazanmaları çok önemlidir. Çünkü lise öğrenimi, öğrencilerin gelecek hayatlarını büyük oranda etkileyen kararları aldıkları bir süreçtir. Bu çağda gerçekleşecek doğru ve akılcı düşünme biçimleri, öğrencilerin kendi kararlarını alma konusunda gerekli özgüveni sağlayacak ve hayata karşı, kendilerini tam olarak ifade edebildikleri gerçekçi bir duruş sergilemelerini baki kılacaktır. Öğrenciler bu yaşlarda hayal dünyasına fazla eğilim gösterdiklerinden verdikleri tüm kararların bu hayal dünyasının etkisi altında olma ihtimali bir hayli yüksektir. Bu aşamada öğrencilere, mantıklı olan gerçek dünya ebeveynleri tarafından sık sık hatırlatılmakta ve bu durum öğrencilerde huzursuzluğa, hırçın davranışlara yâda içe kapanık, özgüveni ve benlik saygısı düşük tavırlar sergilemelerine neden olabilmektedir. Ancak ilköğrenim çağından başlamak üzere aile ile işbirliği içinde yürütülerek kazandırılacak eleştirel düşünme becerisi, lise çağlarına geldiklerinde öğrencilerin bu becerilerini doğru uygulayabilecekleri bir platform ortaya koyacaktır.

Çalışmanın amacı

Çalışmanın problem cümlesi “*Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerine ilişkin görüşleri ve bu görüşler bağımsız değişkenlere (cinsiyet, lise türü, sınıf ve yaş) göre, farklılık gösteriyor mu?*” şeklindedir. Araştırma, betimsel çalışmayla lise öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin düzeylerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırmanın yürütülmesinde, genel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Genel tarama modelinde, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak için, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde tarama yapılmaktadır (Karasar, 2007: 77–79). Bu çalışmada tarama yöntemi doğrultusunda lise öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin düzeyini belirlemek için “*Eleştirel Düşünme Eğilimleri*” ölçeği uygulanmıştır.

Evren ve örneklem

Çalışma evrenini İzmir ilinin Bayındır ilçesinde liselerde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmak zaman ve emek yönünden sıkıntılı olduğun oranlı küme örnekleme yöntemiyle evreni temsil eden örneklem seçilmiştir. Örnekleme 450 lise öğrencisi alınmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyet, lise türü, sınıf, yaş değişkenlerine ilişkin betimsel istatistik

Değişkenler	Kategori	N	%
Cinsiyet	Kız	228	50,7
	Erkek	222	49,3
Lise türü	Anadolu Lisesi	325	72,2
	Meslek lisesi	125	27,8
Sınıf	9. sınıf	89	19,8
	10 sınıf	153	34,0
	11. sınıf	105	23,3
	12. sınıf	103	22,9
Yaş	14 yaş	38	8,4
	15 yaş	65	14,4
	16 yaş	156	34,7
	17 yaş	149	33,1
	18 yaş	42	9,3

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin cinsiyet, lise türü, sınıf, yaş değişkenlerine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1 ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde 228 katılımcının (% 50,7) kız öğrencilerden oluştuğu, 325 katılımcının (% 72,2) Anadolu liseli, 153 katılımcının (% 34,0) 10. sınıf ve 156 katılımcının (% 34,7) 16 yaşında olduğu görülmektedir.

Veri toplama aracı ve güvenilirliği

Araştırmada, lise öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin düzeylerini cinsiyet, lise türü, sınıf, yaş değişkenlerine göre belirlemek için Akbıyık (2002) tarafından geliştirilen “*Eleştirel Düşünme Eğilimleri*” ölçeği temel alınmıştır. Ölçek 30 maddeden ve likert türünde 5 seçenekten oluşmaktadır. Lise öğrencilerinden her maddenin karşısında bulunan “5= Tamamen katılıyorum”, “4= Katılıyorum”, “3= Kararsızım”, “2= Katılmıyorum” ve “1= Hiç katılmıyorum” seçeneklerinden birinin işaretlenmesi istenmiştir. Katılma derecesi aralıkları ($n-1: n$) formülü kullanılarak bulunmuştur. Hesaplama sonucu 1 ile 5 arasındaki aralık genişliği 0.80 olarak belirlenmiştir. Ölçekte yer alan olumlu maddelerin katılma düzeyleri için sınırlar; 1.00–1.80 “Hiç katılmıyorum”, 1.81–2.60 “Katılmıyorum”, 2.61–3.40 “Kararsızım” ve 3.41–4.20 “Katılıyorum” 4.21–5.00 “Tamamen katılıyorum” olarak yorumlanmıştır. Yüksek puanlar lise öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeylerinin iyi olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra ölçekte 15 olumlu, 15 olumsuz madde yer almaktadır. Olumsuz maddeler ters çevrilmiş ve kodlanmıştır. Akbıyık (2002) tarafından geliştirilen “*Eleştirel Düşünme Eğilimleri*” ölçeğinin Cronbach Alpha değeri; 0.87 olarak bulunmuştur (Akbıyık, 2002: 51). Bu çalışmada ise Cronbach Alpha değeri, 0.57 olarak bulunmuştur.

Verilerin çözümlenmesi

Bağımlı değişkenin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit için tek örneklemlili Kolmogorov Simirnov testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bağımlı değişkenin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir [$z= 1.052$; $p: 0.219$]. Ölçeğin uygulanması sonucunda elde edilen verileri çözümlenmede betimsel istatistik teknikleri (frekans, yüzde, aritmetik ortalama) ve veriler normal dağılım gösterdiğinden parametrik testler (t testi, ANOVA) kullanılmıştır.

BULGULAR

Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi % 62,0 ve $\bar{X}=3.49$ ile “*katılıyorum*” şeklindedir. Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi % 0,2’si “*Katılmıyorum*”, % 37,3’ü “*Kararsızım*”, % 62,0’si “*Katılıyorum*”, % 0,4’ü “*Tamamen katılıyorum*” şeklindedir.

Tablo 2. Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyine ilişkin frekans, yüzde değerleri ve katılım düzeyleri

Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi	Frekans	%	Katılım Düzeyi
1.81 – 2.60	1	0,2	Katılmıyorum
2.61 – 3.40	168	37,3	Kararsızım
3.41 – 4.20	279	62,0	Katılıyorum
4.21 – 5.00	2	0,4	Tamamen katılıyorum
Toplam	450	100,0	

Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda ölçekteki görüşleri “*Katılıyorum*” şeklindedir. Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda ölçekteki görüşleri Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyine ilişkin betimsel bulgular

Soru No	Ölçek sorusu	N	$\bar{X}$	Sd.	Anlamı
5	Bana yöneltilen bir soruyu yanıtlamadan önce soruyu tam olarak anlamaya çalışırım	450	4,39	0,84	Tamamen katılıyorum
1	Düşüncelerimi güvenilir kaynaklardan edindiğim bilgilerle desteklerim	450	4,20	0,83	Katılıyorum
2	Diğer insanların olaylara bakış açılarını anlamaya çalışırım	450	4,18	0,78	
9	Bir olayla ilgili doğru karar verebilmek için olayı tüm boyutlarıyla bilmeye çalışırım	450	4,11	0,85	
25	Karar vermem gerektiğinde konuyla ilgili toplayabildiğim kadar bilgi toplarım	450	4,01	0,99	
16	Savunduğum düşüncenin dayanak noktalarını belirlerim	450	4,00	0,95	
28	Karşılaştığım bir durumu iyi anlayabilmek için durumla ilgili tüm seçenekleri dikkate alırım	450	3,97	0,94	
10	Karmaşık bir problemi çözerken problemin parçalarını belirli ilkelere uyarak incelerim	450	3,87	0,97	
3	Bir karara varmadan önce dayanak noktalarımı konunun izin verdiği ölçüde kesinleştiririm	450	3,85	0,85	
21	Karşılaştığım durumlarla ilgili problemleri çözerken, problemleri çözmeye nedenlerimi aklımda tutarım	450	3,84	0,94	
23	Bir durumla ilgili doğru karar verebilmek için durumla ilgili insanların duygularını bilgi ve kültür düzeylerini öğrenmeye çalışırım	450	3,80	1,02	
12	Onaylamadığım görüşleri bile tarafsızlıkla anlamaya çalışırım	450	3,77	1,06	
15	Konuyla ilgili yeterince bilgim yoksa karar vermeyi ertelerim	450	3,67	1,03	
22	Hatalı olduğu açık bir şekilde belliyse kendi düşüncemden vazgeçerim	450	3,65	1,17	
19	Karşılaştığım sorunların nedenlerini sorgulamam	450	3,64	1,24	
24	Fikir tartışmaları sırasında tartışmanın neden yapıldığını aklıma getirmem	450	3,58	1,26	

Lise Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

26	Bir düşünceyle ilgili karar vermem gerektiğinde düşünce sahibinin duygularını, bilgi ve kültür düzeylerini dikkate almam	450	3,51	1,27	
4	Bilgi edindiğim kaynağın güvenilirliğini sorgulamam	450	3,51	1,35	
13	Karmaşık bir durumla ilgili karar vermem gerektiğinde durumun parçalarını belirli kurallar çerçevesinde ele almam	450	3,37	1,22	Kararsızım
11	Bazı boyutlarını anladığım düşüncelerin tüm boyutlarını anlamak için çabalamam	450	3,34	1,27	
8	Bir soruyu ilk duyduğum andaki anladıklarım ile yanıtlarım	450	3,20	1,17	
14	Reddettiğim düşünceleri destekleyen bilgileri dikkate almam	450	3,18	1,29	
27	Yanlı olsalar da tartışma sırasında kendi düşüncelerimden vazgeçmem	450	3,15	1,26	
29	Bir durumla ilgili aklıma gelen ilk kararı uygulamam	450	3,09	1,19	
20	Bir konu üzerinde yoğunlaşmakta zorlanırım	450	3,05	1,13	
6	Doğru olan bakış açısının kendi bakış açım olduğunu düşünürüm	450	3,04	1,09	
18	Karşılaştığım bir durumla ilgili kararımı yetersiz bilgiye sahip olsam da hemen veririm	450	2,85	1,20	
30	Bir düşünceyi hakkında yeterince bilgi toplamadan kabul ederim veya reddederim	450	2,80	1,26	
7	Kesin dayanak noktaları yerine belirsiz dayanak noktalarından yola çıkarak karara varırım	450	2,34	1,24	Katılmıyorum
17	Bir problemin çözümü sırasında asıl problemin ne olduğunu aklımdan çıkarmam	450	1,84	0,94	

Lise öğrencileri, eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda en yüksek katılım puanını “*Bana yöneltilen bir soruyu yanıtlamadan önce soruyu tam olarak anlamaya çalışırım*” ($\bar{X}=4,39$) maddesine vermiş ve “*Tamamen katılıyorum*” demiştir. Lise öğrencileri, eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda en düşük katılım puanını “*Bir problemin çözümü sırasında asıl problemin ne olduğunu aklımdan çıkarmam*” ($\bar{X}=1,84$) maddesine vermiş ve “*Katılmıyorum*” demiştir. Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini bulmak için t testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 4’ de gösterilmiştir.

Tablo 4. Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda görüşlerinin “cinsiyet” e göre farklılığı (T Testi)

Gruplar	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Kız	228	3,52	0,290	1,890	0,059

Erkek 222 3,47 0,266

p>0,05

Tablo 4’ de görüldüğü gibi p değeri 0,05’ten büyük olduğu için lise öğrencilerinin cinsiyete göre eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda görüşlerinin anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı görülmektedir [t=1,890, p: 0,059]. Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda görüşlerinin okul türü değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini bulmak için t testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 5’ de gösterilmiştir.

Tablo 5. Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda görüşlerinin “okul türü” ne göre farklılığı (T Testi)

Gruplar	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Anadolu Lisesi	325	3,50	0,271	1,310	0,191
Meslek lisesi	125	3,47	0,305		

p>0,05

Tablo 5’ de görüldüğü gibi p değeri 0,05’ten büyük olduğu için lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda görüşleri arasında okul türüne göre anlamlı bir farklılık görülmemektedir [t=1,310, p: 0,191]. Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda görüşlerinin sınıf değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini bulmak için varyans analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 6’ da gösterilmiştir.

Tablo 6. Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda görüşlerinin “sınıf” a göre farklılığı (Varyans Analizi)

Varyans Kaynağı	Serbestlik Derecesi	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Gruplar arası	3	0,813	,271	3,465	0,016*	9. sınıf-12. sınıf
Gruplar içi	446	34,863	,078			
Toplam	449	35,676				

* p<0,05

Tablo 6’ da görüldüğü gibi p değeri 0,05’ten küçük olduğu için eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda lise öğrencilerinin görüşleri arasında sınıfa göre anlamlı bir farklılık görülmektedir [F=3,465, p=0,016]. 9. Sınıf öğrencileri ($\bar{X}$ =3.57) 12. Sınıf öğrencilerine göre ($\bar{X}$ =3.45) eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi daha yüksektir. Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda görüşlerinin yaş değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini bulmak için varyans analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 7’ de gösterilmiştir.

Tablo 7. Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda görüşlerinin “yaş” a göre farklılığı (Varyans Analizi)

Varyans Kaynağı	Serbestlik Derecesi	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Gruplar arası	4	0,366	0,092	1,153	0,331	

Lise Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Gruplar içi	445	35,310	0,079
Toplam	449	35,676	

$p < 0,05$

Tablo 7’ de görüldüğü gibi p değeri 0,05’ten büyük olduğu için eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda lise öğrencilerinin görüşleri arasında yaşa göre anlamlı bir farklılık görülmemektedir [$F=1,153$, $p=0,331$].

TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerine ilişkin görüşlerinin incelendiği bu çalışmada, lise öğrencilerinin çoğunluğunun eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda öğrencilerin en çok, kendilerine yöneltilen soruları anlamaya çalıştıkları, ancak bir soruyu çözerken asıl problemin ne olduğu ile çok fazla ilgilenmedikleri görülmektedir. Bu iki husus bir çelişki gibi görünse de aslında öğrencilerin bir konudaki çözüm sürecini takip ederken soruya karşı ilk yaklaşımlarında daha dikkatli oldukları, sorunun karmaşık bir hal almasıyla asıl probleme odaklanmanın daha zor bir hal aldığı ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin bu anlamda önemli desteklere ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Eleştirel yaklaşımlar konusunda daha karmaşık durumları daha fazla sayıda deneyimlemelerine ihtiyaç duydukları görülmektedir.

Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusundaki görüşleri sınıf bazında incelendiğinde 9. sınıf öğrencilerinin 12. sınıf öğrencilerinden daha yüksek seviye de bir eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları görülmektedir. Bu durum akademik anlamda daha fazla bilgiye sahip olan 12. sınıf öğrencileri açısından önemli bir risk olarak görülebilir. Ancak değişen eğitim sistemi ile daha farklı öğretim tekniklerine yer verilen ilköğretim öğreniminden geçen 9. sınıf öğrencilerinin, bu farka sahip olması da beklenen bir sonuç olarak nitelendirilebilir. Ayrıca 12. sınıf öğrencilerinin yaklaşan üniversite sınavları ile birlikte çalışmalarını, uygulama ve değerlendirme özelliklerinden uzaklaştırarak daha çok test tekniğine kaydırmaları da eleştirel düşünme eğilimi konusunda yeterince gelişememe sebeplerinden biri olarak görülebilir. Benzer olarak Kurnaz’ın (2007) çalışmasında da öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesinde en etkili yöntemin beceri temelli, en etkili yaklaşımın içerik temelli öğretim olduğu tespit edilmiştir. Benzer olarak Akbıyık ve Seferoğlu (2006)’nun yüksek eleştirel düşünme eğilimlerine sahip öğrencilerle düşük eleştirel düşünme eğilimlerine sahip öğrenciler arasındaki akademik başarı farkını incelediği çalışmada yüksek eleştirel düşünme eğilimlerine sahip grupla düşük eleştirel düşünme eğilimlerine sahip grup arasında, genel akademik başarı, Matematik dersi akademik başarısı, fen grubu dersleri (Fizik, Kimya ve Biyoloji) akademik başarıları ve sosyal grubu dersleri (Tarih ve Coğrafya) akademik başarıları yönünden birinci grup lehine istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur. Bunun yanı sıra Korkmaz ve Yeşil’in (2009) çalışmasında ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim düzeyi son dönemlerinde bulunan öğrencilerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeylerinin “orta” düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca; ortaöğretim düzeyinde alınan eğitimin, öğrencilerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeylerini olumsuz etkilediği bulunmuştur.

Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimini etkilemesi beklenen cinsiyet, okul türü ve yaş özelliklerinin söz konusu öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerini belirlemede önemli bir

etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Akar (2007), Kaloç (2005) ve Gülveren'in (2007) çalışmaları da bu yönde bir sonuç göstermiş ve yaş etkili olmamıştır. Kayagil ve Erdoğan (2011) tarafından yapılan çalışmada ise yaş etkili olurken bu çalışmada etkili olmamıştır. Fakat Ay ve Akgöl'ün (2008) çalışmasında kız öğrencilerin eleştirel düşünme gücü açısından erkek öğrencilere göre daha güçlü oldukları ve yaş ilerledikçe öğrencilerin eleştirel düşünme güçlerinde artış görüldüğü ve lise 2. Sınıf öğrencilerinin 1. ve 3. sınıf öğrencilerine göre eleştirel düşünme açısından daha düşük güce sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmanın bulgularına göre lise öğrencilerinin çoğunluğunun eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları ve sınıf farklılıklarının önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre şu önerilerde bulunulabilir; (1) Lise öğrencileri, eleştirel düşünme eğilimleri düzeyi konusunda en düşük katılım puanını “*Bir problemin çözümü sırasında asıl problemin ne olduğunu aklından çıkarmam*” ($\bar{X}=1,84$) maddesine vermiş ve “Katılmıyorum” demiştir. Liselerde uygulanan eğitim programlarında öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin destekleyecek uygulamalı çalışmalara yer verilmelidir. Bu uygulamalı çalışmalarda öğrencilerin sorgulama yetilerini geliştirecek etkinlikler gerçekleştirilmelidir. (2) Lise öğrencilerinin uygulamalı, proje temelli, etkileşime açık eğitim etkinliklerinin eleştirel düşünme için ne derece önemli olduğuna ilişkin varsa şüphesi giderilmelidir.

KAYNAKLAR

- Akar, C. (2007). İlköğretim öğrencilerinde eleştirel düşünme becerileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbıyık, C. (2002). Eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik başarı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Akbıyık, C. & Seferoğlu, S.S. (2006). Eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik başarı, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (32), 90-99
- Akıllı, N. (2012). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ve yaratıcılık düzeylerinin değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Ay, Ş. Ve Akgöl, H. (2008). Eleştirel düşünme gücü ile cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyi, *Kuramsal Eğitim Bilim*, 1 (2), 65-75, 2008
- Çetinkaya, Z. (2011). Türkçe öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin görüşlerinin belirlenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 3, Ağustos 2011, Sayfa 93-108
- Gülveren, H. (2007). Eğitim fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ve bu becerileri etkileyen eleştirel düşünme faktörleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Hazer, N.(2011). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin eleştirel düşünme yeterlilik düzeyleri (Malatya İli Örneği). Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

- Kaloç, R. (2005). Ortaöğretim kurumu öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ve eleştirel düşünme becerilerini etkileyen etmenler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karadeniz, A. (2006). Liselerde eleştirel düşünme eğitimi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi*, 17. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara
- Kayagil, S.& Erdoğan A. (2011). Bazı değişkenlerin ilköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini yordama gücü. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 321-334.
- Koç, C. (2011). Aktif öğrenmenin okuduğunu anlama ve eleştirel düşünme üzerindeki etkileri, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (1), 28-37.
- Korkmaz, Ö. (2009). Eğitim fakültelerinin öğrencilerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeylerine etkisi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7 (4), 879-902.
- Korkmaz, Ö. Ve Yeşil, R. (2009). Öğretim kademelerine göre öğrencilerin eleştirel düşünme düzeyleri, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 10, Sayı 2, Ağustos 2009 Sayfa 19-28*
- Kurnaz, A. (2007). İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde beceri ve içerik temelli eleştirel düşünme becerileri, erişimi ve tutumlarına etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Şahinel, S., (2006). *Eleştirel düşünme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ten Dam, G., Volman, M. (2004). *Critical thinking as a citizenship competence: teaching strategies. Learning and Instruction*, 14: 4, 359-379.
- Torun, N. (2011). Fen ve teknoloji öğretmenlerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile duygusal zekâ düzeyleri arasındaki ilişki. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Turan, G. (2014). Beşinci sınıf öğrencilerinin sınıf atmosferi algıları ile eleştirel düşünmeye karşı tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yağcı, R. (2008). Sosyal bilgiler öğretiminde eleştirel düşünme: ilköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler öğretiminde öğretmenlerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek için uyguladıkları etkinliklerin değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.